

Պատմութիւն Աղուանից. Ա. Հատոր. Ի Մակար Եպիսկոպոսէ Բարխուտարեանց. 1902 Վաղարշապատ.

Ծերունագարդ Մակար Սրբազանը մեր այժմեան կուսակրօն հոգեւորականութեան հին սերնդի պատուաւոր ներկայացուցիչներից մէկն է. նա իւր կոչման վերաբերեալ պարտքը կատարելուց յետոյ՝ ազատ ժամանակը, շատերի նման, բամբասանքով չէ վատնում, այլ գրականութեամբ է պարագլում և ժրջան աշխատութեամբ տալիս է, որքան կարող է, համեմատ իւր պատրաստութեան և հմտութեան. Սրբազանը ժողովրդի մարդ է, սիրում է իւր ազգն ու եկեղեցին և ամեն կերպ ջանք թափում՝ օգտակար լինելու դրանց՝ իւր կարողութեան չափ. Նորին սրբազնութեան աշխատութիւններից ցանկն արդէն ցոյց է տալիս, որ նա աւելի ժողովրդական գրող է ¹⁾, բայց հետաքրքրւում է նաև պատմութեամբ. գրել է Աղուանից երկիր և դրացիք, Վերցախ և այժմ էլ տալիս է Աղուանից պատմութիւնը:

Իսկապէս շատ հետաքրքրական նիւթ է ընտրել Սրբազանը. ազգային ծագումով տարբեր, բայց կրօնով հայ ժողովրդի հետ համարեալ թէ ձուլուած աղուանները, տասնեակ դարերի ընթացքում մեզ հետ միասին դատարկելով քաղաքական դժբաղդ անցքերի և կրօնական հալածանքի դառն բաժակը, արդէն անյայտանալու ճանապարհի վրայ են:

Մեր բաղդակից այս ազգի պատմական անցեալը դեռ ևս թանձր քողով է ծածկուած և գիտնական հետազօտութեան չէ ենթարկուած. շատ էլ յոյս չկայ, որ գոնէ ապագայում պարզուի, որովհետև այդ տարաբաղտ ժողովուրդը սեպհական գիր ու գրականութիւնից զուրկ է: Թէև մեր մատենագիրները պատմում են, որ սուրբ Մեսրոպը հայոց այբուբենը կազմելուց յետոյ վրաց և աղուանների համար ևս այբուբեններ յարմարեցրեց, սակայն մինչև այժմ անյայտ է մնացել աղուանների այբուբենն ու գիրը:

Չնայելով այս ձախողակ հանգամանքին, հայոց պատմագրներն այնքան աւառտ նիւթ են պարունակում աղուանների վերաբերմամբ, որ կարելի է լինում քիչ թէ շատ կապակցուած

¹⁾ «Միրչա և Աննա», «Արազը տարին կտարի», «Պլըդ Պուդի» և այլն.

պատմական տեղեկութիւններ շարայարել այդ ազգի և առաւելագէտ գրա եկեղեցական պատմութեան նկատմամբ: Աղուանից կաթողիկոսութիւնը ստորագրուած լինելով հայ կաթողիկոսների իշխանութեանը, հայ եկեղեցական մատենագիրներն էլ միշտ յիշել են դրանց կաթողիկոսների անունները և նոյն իսկ Աղուանից կաթողիկոսների յաջորդական ըստ կարելոյն լիակատար ցանկ են տուել մեզ:

Ունենք նոյն իսկ եօթերորդ դարում ապրող հայ մատենագիր—Մովսէս Կաղանկատուացի,—որ յատկապէս աղուանների պատմութիւնն է գրել՝ սկզբից մինչև իւր օրերը. ապա մի ուրիշն այդ պատմութիւնը շարունակել է մինչև տասներորդ դարի կէսը՝ Մովսէս Դասխուրացի:

Մակար Սրբազանն ասի այս և հայոց ուրիշ մատենագիրների առածները հիւսելով՝ կազմել է աղուանների պատմութիւնը և հասցրել մինչև *մէլիքութիւնների ծագումը*, այսինքն մինչև *տաւնենահինգերորդ* դարու կէսերը: Աւելի հետաքրքրական պէտք է լինի Աղուանից պատմութեան շարունակութիւնը մինչև մեր օրերը. հեղինակն անշուշտ այդ մասն էլ կհրատարակէ, քանի որ այս աշխատութեան ճակատին գրուած է «Ա. հատոր»:

Մակար Սրբազանի աշխատութիւնը կարող է մեծապէս նպաստել ապագայում աղուանների պատմութիւնը գիտնականօրէն մշակողին. նրա տուած նիւթերը կամ վստահելի մատենագիրներին են վերցրած կամ իրական արձանագրութիւններին ու տապանաքարերին. ինքը, հեղինակն անձամբ մասն է եկել Աղուանից աշխարհ կոչուած երկրում և շատ բան տեղն ու տեղը ճշտել:

Գովիլով բազմաշխատ սրբազանի քրտնաջան վաստակը, ցանկալի ենք համարում, որ նա իւր աշխատութեան երկրորդ հատորի մէջ ամփոփէ այն բազմաթիւ *նիւթերը*, որ հաւաքել է Աղուանից աշխարհում *մէլիքների* և *մէլիքութիւնների* մասին: